

תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו

אודי ברנס ואורי שלומאי

ראשי פרקים

- א. מקור הדין
- ב. עיין במקורות הדין
 - 1. הצגת הגמרות
 - 2. הצגת הסתירה
 - 3. בירור השיטות
- ג. סיכום השיטות

מקור הדין

מקור איסור הוראת תלמיד בפני רבו נלמד מהגמרא בעירובין סג, ב

ר"א אומר לא מתו בני אהרון עד שהורו הלכה בפני משה רבן. מאי דרוש? זנתנו בני אהרון הכהן אש על המזבח¹ אמרו אע"פ שירדת אש מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט מהגמרא בסנהדרין (ה, ב) ניתן ללמוד מהי ההגדרה "בפני רבו" - דהיינו תחום איסור הוראה של תלמיד בפני רבו.

ותניא תלמיד אל יורה במקום רבו אלא אם כן היה רחוק ממנו ג' פרסאות כנגד מחנה ישראל.

ופירש רש"י² שאיסור הוראה תוך ג' פרסאות נלמד ממחנה ישראל² שהרי בתוך תחום מושבם, דהיינו ג' פרסאות, הלכו למשה רבינו לדון ולשאול בדבר הלכה.

עיין במקורות הדין

שני מקורות תלמודיים עוסקים בפרטי איסור הוראת תלמיד בפני רבו, הגמרא בעירובין (סג, א) והגמרא בסנהדרין (ה, ב). על פניו נראה כי מקורות אלו סותרים זה את זה. לפיכך נציג את שני המקורות ואת שיטות הראשונים המיישבות את הגמרות זו עם זו.

1. ד"ה "כנגד מחנה ישראל" (ה, ב).
 2. מבאר רש"י שתחומו של מחנה ישראל הינו ג' פרסאות ככתוב "זיחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים" ואמר רבה בר בר חנא בדידי חזי לי ההוא אתרא והוה תלמי פרסאי.

הצגת הגמרות

סנהדרין (ה, ב): "יורה יורה אי גמיר רשותא למה לי למשקל" - הגמרא עוסקת בתלמידים שירדו לבבל מארץ ישראל ונטלו רשות כדי לדון, להורות הלכה ולהתיר בכורות. נטילת רשות לדון ולהתיר בכורות נראית כמובנת. - לדון - כדי להפטר מתשלום, ולהתיר בכורות - בשל קושי ומורכבות העניין. אך לגמרא לא מובן מדוע צריך ליטול רשות בכדי להורות באיסור והיתר, שהרי אם התלמיד בקיא בהלכות לכאורה נראית נטילת הרשות מרבו כמיותרת.

עונה הגמרא:

משום מעשה שהיה דתניא, פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם מגבלין עיסותיהן בטומאה. אמר מפני מה אתם מגבלים עיסותיכם בטומאה, אמרו לו תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו מי בצעים אין מכשירין - והוא מי ביצים דרש להו ואינהו סבור מי בצעים קאמר. וטעו נמי בהא: מי קרמיון ומי פיגא פסולין מפני שהן מי בצעים ואינהו סבור מדלגבי חטאת פסולי אכשורו נמי לא מכשר...

הגמרא מתארת שני מקרים בהם היתה אי הבנה בין הוראת תלמיד חכם לבין הבנת הציבור את הדין. כתוצאה מכך גזרו "תלמיד אל יורה אלא אם כן נטל רשות מרבו"³. ומסביר רש"י שבנטילת רשות מרבו יכול רבו לעמוד על טיבו ולשונו של התלמיד, כדי שלא יטעו השומעים בדבריו ותקלה תצא מידו.

ממשיכה הגמרא ומתארת מקרה נוסף:

תנחום בריה דרב אמו איקלע לחתר, דרש להו מותר ללתות חיטים בפסת. אמרו לו: ר' דמן צור איכא הכא ותנא תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו אלא אם כן היה רחוק מנו ג' פרסאות כנגד מחנה ישראל.

תנחום בנו של רב אמי הורה במקום בו שהה רבו, ר' דמן צור, באותה עת, והוראתו לציבור היתה בניגוד לברייתא מפורשת שלפיה אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו תוך ג' פרסאות הגמרא בעירובין מביאה מספר דוגמאות של הוראת תלמיד בפני רבו.

א. רבינא סר סכינא בבבל, אמר ליה רב אשי מאי טעמא עבד מר הכי, אל והא רב הימננא אורי בחרתא דארגיז בשני דרב הונא? אמר ליה לאו אורי אתמר, אל אתמר אורי ואתמר לאו אורי. בשני דרב הונא רבי הוא דלא אורי אורי בשני דרב חסדא דתלמיד חבר דייליה הוה ואנא נמי תלמיד חבר דמר אנא (עירובין סג, ב).

רבינא הורה הלכה בהלכות שחיטה בזמן שהוא ורבו רב אשי, שהו באותו מקום. על כן תמה רב אשי שהרי עבר רבינא על איסור "תלמיד אל יורה הלכה בפני רבו". מהמשא ומתן בין רב אשי לרבינא למדנו שרב המנונא תלמידו הגמור של רב הונא לא הורה הלכה בחרתא דארגיז בחיי רבו, ואילו בחיי של רב חסדא שהיה תלמיד חבר לגביו הורה. ומסביר עצמו רבינא שהוא תלמיד חבר ביחס לרב אשי ולכן התיר לעצמו להורות בפניו.

3. ראה להלן מחלוקת תוס' ור"ד למה מועילה נטילת רשות.

4. דה "נטול רשות מרבו".

ב. גדר הלכתי נוסף לאיסור הוראת תלמיד בפני רבו מובא בהמשך הגמרא: "אמר רבא בפניו אסור וחייב מיתה שלא בפניו אסור ואין חייב מיתה".

הצגת הסתירה

תו"ד"ה "אלא" (סנהדרין ה, ב) מציג סתירה בין המקורות דלעיל:
 תוס' יוצא ממספר נקודות הנחה שעל פיהם נראית סתירה בין המקורות:
 א. חרתא דארגיז חוץ ל-ג' פרסאות ממקומו של רב הונא.
 ב. משמע מדברי רבא (עירובין ס"ג) "בפניו אסור וחייב מיתה" – היינו תוך ג' פרסאות "ושלא בפניו" – היינו חוץ ל-ג'.
 מכאן נובעת הסתירה הבאה בין המקורות לאיסור "תלמיד אל יורה הלכה בפני רבו".
 גמרא סנהדרין – תלמיד מחוץ ל-ג' פרסאות מורה הלכה בפני רבו.
 גמרא עירובין – משמע שמחוץ ל-ג' פרסאות אסור להורות בפני רבו.

ביאור השיטות

הראשונים עמדו על סתירה זו, ולהם מספר שיטות להבנת המקורות.
 שיטת תוס' ד"ה "אלא" ה, ב – "התם (הגמרא בעירובין) מיירי בשלא נטל רשות".
 את דברי התוס' ניתן להבין בשני אופנים:
הבנה א' – משמע מדברי התוס' שאיסור הוראה חל מדאורייתא בין מחוץ ל-ג' פרסאות ובין תוך ג' פרסאות, ונטילת רשות מועילה דווקא חוץ ל-ג' פרסאות.
 על פי הבנה זו, איסור הוראה חוץ ל-ג' פרסאות אינו חל כאשר התלמיד נטל רשות מרבו, אם כן מדוע לא נאמר שנטילת רשות תועיל גם תוך ג' פרסאות?
 כדי לעמוד על ההבחנה בין תוך ג' פרסאות לחוץ ג' פרסאות נציג מחלוקת ראשונים להבנת תועלת נטילת הרשות. נחלקו בזה תוס' ור"ד.
 תוס': נטילת רשות מרבו מועילה למחילה על כבודו.
 ר"ד: נטילת רשות מועילה כדי שיעמוד הרב על דעת התלמיד שהוא הגון ויכול להורות הלכה.
 על פי שיטת התוס' ניתן להבחין בין נטילת רשות להורות תוך ג' פרסאות ובין נטילת רשות להורות חוץ ל-ג' פרסאות. מחוץ ל-ג' שייכת מחילה של הרב על כבודו על ידי נטילת רשות, אך בתוך ג' פרסאות הוראה בפני רבו אינה רק פגם בכבודו אלא היא מהווה בזיון שאפילו מחילה לא תועיל, וממילא נטילת רשות אינה מועילה.⁵

5. הגהות על המאירי סנהדרין ה, ב – הרב יצחק רלב"ג.

על פי תוס' משמע שאיסור הוראה בפני רבו הוא מדאורייתא. אם כן קשה מה חידשו חכמים בגזרתן "תלמיד אל יורה אלא אם כן נטל רשות מרבו" - שהרי איסור ההוראה קיים עוד לפני הגזירה. לפיכך צריך לומר הנה אחרת בתוס':

הבנה ב' - איסור הוראה בפני רבו תוך ג' פרסאות הוא איסור דאורייתא ואילו איסור הוראה חוץ ל-ג' הוא גזירת רבנן שנטילת רשות מועילה לבטלה.

לסיכום שיטת תוס' ראינו שני הבנות.

הבנה א': תוך ג' פרסאות אסור מדאורייתא וחייב מיתה. חוץ ל-ג' אסור מדאורייתא ונטילת רשות מרבו מועילה.

הבנה ב': תוך ג' פרסאות אסור מדאורייתא וחייב מיתה. חוץ ל-ג' איסור מדרבנן - והם תיקנו שנטילת רשות מועילה.

שיטת תוס' עירובין (סב, ב) ד"ה רב חסדא: "צריך לומר דתלמיד חבר הוה ומשום הכי חוץ לג' פרסאות שרי".

הבנה א' (עפ"י הר"ן)

תוס' עשה חלוקה בין תלמיד חבר לתלמיד גמור:

תוס' מעמיד את הברייתא (סנהדרין ה, ב) "תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו אלא אם כן היה רחוק ממנו ג' פרסאות כנגד מחנה ישראל" - בתלמיד חבר. ואילו את המימרא של רבא (עירובין סג, ב) מעמיד התוס' בתלמיד גמור.

לכאורה קשה על תוס', כיצד ניתן להעמיד את הברייתא בתלמיד חבר והרי איסור הוראה בפני רבו המובא בברייתא נלמד ממשה רבינו שכולם תלמידים גמורים כלפיו⁶. ניתן לתרץ קושיה זו ולומר שתוס' בעירובין למד שהברייתא בסנהדרין (ה, ב) לא מלמדת על יחס של קרבה בין תלמיד לרבו אלא מגדירה את תחום איסור ההוראה גרידא.

מהבנת הר"ן בתוס' יוצא שתקנת רבנן "תלמיד אל יורה אלא אם כן נטל רשות מרבו" היא בתלמיד חבר חוץ לג' פרסאות.

הבנה ב' (עפ"י ריב"ש)

הריב"ש לא חילק בין תלמיד חבר לתלמיד גמור.

"דתינא תלמיד אל יורה אלא אם כן רחוק ממנו ג' פרסאות האי קודם גזירת רבנן"⁷ - לפני גזירת רבנן, בתוך ג' פרסאות היה אסור להורות ומחוץ לג' פרסאות היה מותר ללא כל חילוק בין תלמיד חבר לתלמיד גמור. כמו כן, לא שייכת נטילת רשות שהרי האיסור מדאורייתא.

6. וכנראה זו הסיבה שתודעה "אלא" (סנהדרין ה, ב) לא חילק בין תלמיד גמור לתלמיד חבר.
7. שו"ת ריב"ש תשובה רע"א. שלא כשיטת הר"ן שהבין שלפני הגזירה תלמיד גמור אסור כלל.

“התוספות אמרו דהיא אפילו לאחר גזירה בתלמיד חבר שלא גזרו בו דבר ונשאר דינו”. הריב”ש הבין בתוס’ שמעמדו של תלמיד חבר נשאר כשהיה אף לאחר גזירת רבנן ותוקף הגזירה חל על תלמיד גמור חוץ לג’ פרסאות בלבד. גזירה זו היא גוף דבריו של רבא - בפניו אסור וחיוב מיתה ושלא בפניו, כלומר חוץ לג’ פרסאות היא גזירת רבנן.

שיטת הר”ן

הר”ן מביא דברי התוס’⁸: “התוס’ ז”ל תופסים דרך אחרת ופירשו: בפניו חייב מיתה והוא תוך ג’ פרסאות, שלא בפניו חוץ לג’ פרסאות אסור מדאורייתא” - וקשה, א”כ על מה מוסבת גזירת רבנן על כך עונה הר”ן: “הוצרכו להעמיד גזירה זו בתלמיד חבר שבתוך ג’ פרסאות איכא איסורא וחוץ לג’ פרסאות מותר, ומכח גזירה זו נאסר חוץ לג’ פרסאות אלא אם כן נטל רשות”. הר”ן סובר שתוס’ נדחק לפרש כך כדי להסביר את תקנת רבנן ולכן אינו מקבל חילוק זה של תוס’ ומפרש בדרך אחרת.

לשיטת הר”ן איסור ההוראה של תלמיד בפני רבו היא מדאורייתא “דודאי מדאורייתא במקום רבו אסור... אא”כ רחוק ממנו ג’ פרסאות” דברי רבא שמחלק בין בפניו ובין שלא בפניו מתבאר כך: בפניו - בפניו ממש, שלא בפניו - תוך ג’. גזירת רבנן היא רק בתלמיד גמור חוץ לג’ אך בתלמיד חבר אין חלה הגזירה כלל, ולפיכך בתלמיד חבר בין בתוך ג’ ובין מחוץ לג’ מותר.

שיטת הרמב”ם

רמב”ם הלכות תלמוד תורה פרק ה’ הלכות ב’-ג’:

הלכה ב’ - איזוהו חולק על רבו זה שקובע לו מדרש... ואע”פ שרבו במדינה אחרת, ואסור לאדם להורות בפני רבו לעולם, וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.

הלכה ג’ - היה בינו ובין רבו י”ב מיל ושאל לו אדם דבר הלכה מותר להשיב... במה דברים אמורים? בדבר שנקרה מקרה אבל לקבוע עצמו להוראה... - אסור לו להורות... אלא אם כן נטל רשות מרבו.

משמע מדברי הרמב”ם שחוץ לג’ פרסאות מותר להורות כאשר ההוראה נעשית באופן אקראי אבל לקבוע עצמו להוראה אסור אא”כ נטל רשות מרבו.

הכס”מ מביא את הסתירה בין הגמרא בעירובין לגמרא בסנהדרין ומתוך ע”פ דברי הרמב”ם: “דהא במשמע אפילו חוץ לשלוש פרסאות אסור היינו בקבוע עצמו ללמד ולהורות”. הכס”מ מסיק חילוק זה מהמקרה של רב המנונא “היינו דקאמר לו אורי בחרתא דארגיז דמשמע להיות שם ראש ולהורות”. כלומר, ההיתר להורות חוץ לג’ הוראה קבועה היא ע”י נטילת רשות, ואילו באקראי אפילו ללא נטילת רשות מותר.

מדברי הרמב”ם לא מובן היחס בין גזירת דרבנן לאיסור דאורייתא של הוראה בפני רבו שהרי

8. הר”ן הבין ששני התוס’ לא חולקים. אלא שהתוס’ בסנהדרין פירש אחרת כי לא יחא ליה להעמיד את הברייתא בסנהדרין (נה, ב) בתלמיד חבר כתוס’ בעירובין, אך לא יחלוק עקרונות על התוס’ בעירובין בחלוקה בין תלמיד גמור לתלמיד חבר.

בהלכה ב' משמע שאסור לאדם להורות לפני רבו לעולם ובהלכה ג' נטילת רשות מועילה בהוראה קבועה. א"כ קשה על מוסבת גזירה דרבנן?

נראה לתרץ את הרמב"ם ע"פ סדר הדברים המובא בכס"מ שהרי בתחילת דבריו הביא את הברייתא "תלמיד אל יורה אלא אם כן נטל רשות מרבו" ואח"כ את איסור הוראה תוך ג' פרסאות, מכך שהכס"מ מצטט בתחילת דבריו את גזירת דרבנן כמקור להלכה "איזהו חולק על רבו זה שקובע לו מדרש...", משמע שהרמב"ם סובר שהמקור לאיסור הוראה קבועה חוץ לג' הוא גזירה דרבנן.

סיכום השיטות

חוץ לג' פרסאות		תוך ג' פרסאות		בפניו ממש ¹⁰			
לא נטל רשות	נטל רשות	לא נטל רשות	נטל רשות	לא נטל רשות	נטל רשות		
אסור	מותר	חייב מיתה	אסור			תלמיד גמור	תוס' סנהדרין
אסור	מותר	חייב מיתה	אסור			תלמיד חבר	
אסור מדאורייתא		חייב מיתה				תלמיד גמור	תוס' עירובין ע"פ הר"ן
מותר		אסור				תלמיד חבר	
אסור	מותר	חייב מיתה				תלמיד גמור	תוס' עירובין ע"פ הריב"ש
מותר		אסור				תלמיד חבר	
אסור	מותר	אסור מדאורייתא		חייב מיתה		תלמיד גמור	ר"ן
מותר		מותר		אסור		תלמיד חבר	
קבע - אסור ארעי - מותר	מותר אפילו קבע	אסור				תלמיד גמור	רמב"ם
מותר		אסור				תלמיד חבר	

9. חוץ מדעת הר"ן אף ראשון לא התייחס מפורשות למציאות זו אך נראה לומר, שלכ"ע יתכן, שיהיה אסור או חייב מיתה אך לא מותר בין נטל רשות ובין לא נטל רשות.